

I.

Třetího prosince L. P. 1621 v Hradci Králové drobně přšelo a kdo nemusel, raději ven nešel. V domě na Velkém rynku právě pracovala k porodu Zuzana rodem Vodičková, žena rytíře Lukáše Škornice Balbína z Vorličné, donedávna purkrabího na pardubickém hradě. Paní Zuzana ani nevolala porodní bábu, byla to matka zkušená – byl to už její sedmý porod, vdávala se mladá, už po patnáctém roce. V pokoji s ní byla jen matka jejího muže, Dorota Vilémovská z Petrovic, stařena blízká už sedmdesátce, obě služky, Mandalena a Johanka, přicházely jen občas zatopit či něco přinést.

Zdalo se, že dům by se měl za těchto okolností dětmi jen hemžit, ale opak byl pravdou. Na živu zůstaly jen obě dcery: tehdy čtrnáctiletá Dorotka a desetiletá Ludmila – všichni čtyři synové už zemřeli, většinou v raném dětství: Jan, Václav, Jan Ludvík i Jiří. Nejvíc jí rvalo srdce úmrtí druhorozeného syna Václava – ten se dočkal celých třinácti a byl už na latinské škole v Litoměřicích, kam ho doporučil rodinný přítel Jan Sixt z Lerchenfelsu, litoměřický probošt a známý církevní hudebník. Když dostala vzkaz, že chlapec dostal čtvrtodenní zimnici, tehdy v polabských bažinách nijak vzácnou, a vypravila se na cestu, byl už mrtev a pohřbený. S úmrtími dětí se to tehdy nebralo zdaleka tak vážně jako dnes – Bůh dal, Bůh vzal, jméno Boží budiž pochváleno – ale přece jenom ji takto neradostný výsledek rozmnožovacího procesu rmoutil.

Zdalo se že, rod Škorniců Balbínů z Vorličné vymře po meči. Zdalo se to o to víc, že Zuzanin muž polehával ve vedlejší místnosti, už půl roku. Sice dostal od samotného Albrechta z Valdštejna pochvalu, jak statečně hájil pardubický zámek v letech 1618–19 proti stavovským, ale to byl také konec jeho kariéry. Měl sice běloskvoucí katolický i procísařský „kádrový posudek“, ale z námahy, vyčerpání a chronického prochlazení dostal zánět ledvin a nevypadalo to s ním dobře. Kdysi úhledný voják – „statečný rytíř“, psali mu do dopisů – začal otékat, zejména na nohou a očních víčkách a sotva se vlekl. Ven ostatně chodíval zřídka, nejvýš tak do městských lázní: pořádné vypocení prý mu dělalo dobře. Jeho mladší bratr Jiří byl raněn při obraně Plzně proti Mansfeldovi koncem roku 1618 a na začátku toho následujícího zemřel. I jinak se nad rodem smrákalo – Lukáš se viděl nucen už v roce 1614 pod cenou prodat vzdálenou ves Dřevíč, svůj jediný zásadnější majetek, protože na dálku se nedala rozumně spravovat a každý, kdo ruce měl, kradl. Zdalo se, že pozdější

potomci rytíře Balbína budou mít brnění tak nanejvýš v kolenou. Kde jsou ty doby, kdy dávnější a dosud méně oerbovaní předkové byli známými právníky, humanistickými veršovci či alespoň jako jeho praděd královéhradeckým rychtářem.

Lukášův pátý syn Bohuslav Ludvík se narodil zcela snadno, vážil ostatně pouhých pět liber. Ani mnoho nekřičel a paní Zuzana i její tchyně mlčky usoudily, že z něj brzy „bude andělíček“, tak jako z těch dřívějších, životaschopnějších. Lukáš, jehož jeho matka konečně přivolala, se vyčerpaně usmál a políbil synka i Zuzanu. Tak to není aspoň pohrobek. Lukáš věděl z doslechu, že jeho podporovatel Valdštejn je právě v Hradci a chce zde cosi vyřizovat kolem rozchvacování několika východočeských panství, na která se chystal. Nedělal si o tomto muži, schopném, až všeho schopném, sice nejmenší iluze, ale právě proto bude nutné zajistit rodině a novorozenému synkovi zejména přízeň tohohle dravce, dnes je každá protekce dobrá. Kdyby znal perská úsloví, věděl by, že „tygr není zločinec, tygr je veliký pán“. Druhý den se ustrojil do svých nejlepších šatů a zbroje, lokl si na lačný žaludek pálenky na kuráž a vyrazil. Než došel k domu, kde Valdštejn obvykle bydlíval, dvakrát skoro omdlel. Predátor byl ve své sluji, obklopen adjutanty, a přijal jej milostivě, ba nadšeně – ano, za tři dny rád půjde jeho nejmladšímu za kmotra, i se s potěšením zúčastní hostiny.

Jak pravil, tak i udělal. V chrámu svatého Ducha držel na loktech spící mimino, které se v podušce zdálo zcela ztrácat – ani proud studené vody na hlavičku je nepřiměl k očekávanému řevu, jen trochu zavrňelo. Nicméně sálo, byť trochu plaše, po křtu a samozřejmě i před ním. Intenzivně a bez vši plachosti sál i jeho kmotr se šťastným otcem a předními měšťanosty a lokálními šlechtici ve velkém přízemním sále lepší hospody „U tří grošů“, za sklíčky pestrých barev zasazenými do olova. Na hostinu, jejímž vrcholným bodem byl „indický kohout“, krocan, a různá exotická vína, padla nikoli nepodstatná část posledních rodinných peněz. Lukáš Škornice Balbín z Vorličné, jemuž už vůbec nechutnalo jíst a ze zdvořilosti se nutil, v závěru upadl a začal zvracet, tak tak, že ho odnesli domů. Všichni kolem včetně Valdštejna tušili, že to byla jeho trachtace poslední – proč ale neukázat laskavější tvář, když nás to nic nestojí a my zatím, Bohu chvála, stojíme oběma nohama ve světě a on už jen jednou.

II.

V lednu 1622 bylo patrné, že Lukáš Balbín dodýchává směrem ke hřbitovu. Otoky sice splaskly, ale celý se zbarvil nepěkně šedožlutě, jeho kdysi marciální postava byla vychrtlá, s kůží místy rozedřenou od úporného škrábání svědicích míst, dech mu páchl, zvracel. Statečný rytíř už nadiktoval a se svědky podepsal svůj kšaft, jeho žena se mu pokoušela pomáhat různými bylinnými odvary, kterými ho napájela a mazala, ale marně. Byla by mu jistě pomohla dialýza, ale ta ležela více než 350 let v budoucnosti. Takhle se chystal na poslední cestu, už vyzpovídán a zapatřen svátostí umírajících. Někdy, když byl se svou ženou sám, i plakával, bál se Pekla a nebyl si jist, zda mu Bůh odpustil jeho hříchy, na místo a dobu poměrně všední – dominovala mezi nimi zhýralost, neposlušnost rodičů a manželské nevěry – zabítí jiných „v čestném boji“ nepadalo u profesionálního vojáka na váhu.

Jeho žena Zuzana byla sice po okolí známou bylinářkou a lidovou léčitelkou, ale v rodině bylo její fytotherapeutické snažení marné, jako na výsměch jejímu poměrnému věhlasu v rámci Hradce a blízkého okolí – tehdy ostatně většinu léčebných úkonů prováděly „zkušené ženy“, studovaný doktor se většinou přiváděl jen k zámožným a umírajícím zároveň. Vlastně se tomuto umění naučila od své tchyně, s kterou kupodivu žila v poměrně lásce a harmonii. V nevelké rodinné knihovničce měly kromě několika nebekličů, kalendářů a Hájkovy kroniky i českou verzi Mattioliho herbáře v převyprávění Adama Hubera z Riesenpachu, s pěknými ilustracemi. Paní Zuzana uměla česky i německy číst, nikoli ale tak úplně psát – písmenka sice uměla, ale zvukovou podobu slov zapisovala jen s velikými obtížemi – to byl tenkrát u obyvatel měst spíše obvyklý stav. Většinu svých moudrostí ostatně měla z ústního podání a bohaté životní praxe. Kde končí léčení a začíná čarování, nebylo ostatně v jejích úkonech jasné. Ona i paní Dorota proplétaly své bylinné kejkle hojným vzýváním nejrůznějších svatých, Boha Všemohoucího ve všech třech osobách i Panny Marie, nevědomí jim nějak napovídalo, že k obvinění z čarodějnictví by místy nemuselo být daleko – v zemi ale ještě pobíhalo volně a na bílé dni tolik protestantů a dalších puncovaných kacírů, že na sledování dvou dobročinných ženštin dosud nikdo neměl náležitý morál a čas. Ostatně obě byly příkladné katoličky, paní Zuzana zvlášť milovala a ctěla Pannu Marii, jako ostatně většina žen té doby – v jejich osudech viděla předobraz toho vlastního.

Zuzana zapalovala u jejího obrázku denně svíčku, protože se to povážlivě naklánělo s oběma posledními muži v jejím domě. I syn Bohoušek, od počátku takzvaně „div živý“, se zdál ubírat do říše stínů. Několikrát za den ho kroutil „božec“ čili „psotník“, obracel očka v sloup a marné bylo koupání v odvaru devatera koření, zábaly ze zapařených otrub i různé masáže, bez všeho účinku zůstalo chřestění řehtačkou z vlčích zubů, jinak spolehlivě odhánějící dětské choroby. Jednou pozorovala, že přestal dýchat – dnes bychom tomu řekli syndrom náhlého úmrtí kojenců. V zoufalství jí začala prudce třepat a chlapeček se znovu „nahodil“ – v dalších dnech a týdnech jeho spánek stále sledovala, ale fenomén už se neopakoval. Dům obcházela kmotra Zubatá podobná kostlivcům, jaké kreslil Albrecht Dürer, a hledala, koho by pohltila. Počátkem února upadl už tak zbědovaný Lukáš do kómatu a už se nevybudil, dodýchal 5. tohoto měsíce ráno. Všechno bylo připraveno k pohřbu na hřbitově u svatého Jakuba za městskými hradbami – i rakev už v komoře stála, nemocný její přinesení ani nepostřehl. Zase hostina pro příbuzné a přátele, černý vdovský háv a předposlední zlatáky z truhly na to.

Stav vdovský je údajně svou ctí roven stavu panenskému, jenomže jenom blázen by se hnal do stavu manželského podruhé. Kdo by si ji teď mohl vzít? Snad nějaký řemeslník, který by v ní viděl zejména poukázku na dům na Velkém rynku, kde by se dal dobře otevřít kšeft. I s nobilitací její rodiny to tehdy nevyšlo, bratr Václav byl sice bohatým koželuhem, ale pořád jen pouhý měšťan – druhého rytíře už věru neuloví, a kdyby přišel, snad by ani nechtěla. Stálý cyklus plození, porodů, kojení a dětských pohřbů vyžadoval i v zámožnějších rodinách, kde děti nemřely hladu či na nemoci z podvýživy, hlubokou víru v Prozřetelnost a přízeň Nejsvětější Panny. Bohoušek sice svého otce přežil, ale rostl proti předěšlým dětem pomalu, celé noci prokňoural a v den pohřbu se mu pusinka pokryla jakousi vyrážkou...

III.

Paní Zuzana si marně lámala hlavu, co si v nastalé situaci počne. Pro ženu jejího společenského postavení bylo nemožné začít nějak pracovat na výdělek, kromě léčení bylinami ostatně nic užitečného neuměla. Dříve než co jiného, než peníze úplně došly, provdala svoji nejstarší dceru Dorotu, které už táhlo na šestnáctý rok, za rytíře Karla Jiskru, vzdáleného

potomka Jiskrů z Petroupimi, který si už ovšem musel vydělávat jako městský písař – kolik jen bylo hádek kolem toho, že se větší část peněz z věna nevyplatí hotově, ale vtělí na dům. Kde je ale vzít v hotovosti?

Už vlastně čtyři roky zuřila válka, v budoucnu zvaná třicetiletá, a císař vymáhal na městech kontribuce na armádu – jen Hradec musel počátkem roku 1623 přispět sumou přes 420 tisíc zlatých, což bylo na poměry měšťanů zcela ruinózní – alikvotní částku měla uhradit i paní Zuzana. I Napoleon říkával, že k úspěšnému vedení války jsou zapotřebí zejména tři věci: peníze, peníze a zase peníze. V 17. století to platilo jaksi dvojnásob, armády byly téměř jen žoldnéřské, za armádami táhli nejen markytáni, ale také rodiny vojáků, jimž bylo válečné řemeslo hlavním povoláním. Verbíři bubnovali a zájem byl velký. Žoldnéři dbali na to, aby jejich živnost nebyla příliš nebezpečná: konvence určovala, že se nesmělo bojovat před slunka východem a po slunka západu, v neděli, na zasvěcené svátky a podobně. Většina žoldáků ale hynula na rozmanité infekce, proti nimž nebyla žádná opatrnost dost velká. Žoldnéřská armáda také ze země odsávala a „spalovala“ problematické mladé muže, kteří dnes bloudí mezi „pastákem“, kriminálem a sociálním úřadem.

Válčení se stalo formou podnikání, mnohdy výnosného – plukovníci stavěli a najímali z vlastních či svěřených peněz celé pluky, nižší důstojníci menší jednotky. Bylo zcela vyloučeno zásobovat táhnoucí vojsko průběžně z vysílající země potravinami a pící pro koně, nikoho by to ostatně ani nenapadlo, pokud si armáda mohla dostatek těchto prostředků na místním obyvatelstvu navydírat a naloupit. Při tom se dělal jen malý rozdíl, nacházela-li se armáda v území vlastním nebo nepřátelském. Pokud ještě připočteme tradiční radosti soldatesky, jako zabíjení civilistů, pálení a znásilňování, byla zhouba země zcela neobyčejná a ztráty na obyvatelstvu se v některých krajích Německa a Čech v posledku rovnaly třetině až polovině, tedy mnohem víc než ve 20. století s oběma světovými válkami a jejich pokročilou mechanizací. Nebylo ani nutno většinu těchto lidí přímo zabít a mohli se klidně nechat rozutíkat – nezbude-li sedlákovi na jaře dost osiva k zasetí či nemůže-li úrodu opravdu sklídit, zemře nejbližší zimu hladu, nebo se musí dát k nějaké loupežnické tlupě či právě k vojsku: tak „válka živí válku“, jak pravilo dobové úsloví. Feudální závislost se tradičně chápala symetricky, za dávky a robotu má lenní pán sedláka chránit a v případě nouze ho založit osivem či půjčkou, ale šlechta byla kdesi daleko, ve městech, popřípadě také na své poměry zbídačelá a pomoc od ní nepřicházela téměř

žádná. Kdo vidí na nějaké historické mapě jednotlivá tažení tohoto nejničivějšího z evropských konfliktů, má dojem, že má co činit se zašmodrchanými činy šilenců – je to ale jen výsledek „válečného podnikání“, přebíhání k těm, co platili více, či početných a rozmanitých zrad a intrik, čínorodost plynule přecházela v zločinorodost...

Další historku znal Bohuslav pouze z vypravování své matky, která mu ji často líčila. Jednou brzy ráno poslala ještě před svítáním služku Mandu do zříceniny hradeckého zámku, aby jí natrhala blínovou nať, tam v hojně míře rostoucí. Po pravdě řečeno, neposlala ji ani tak proto, že se „sprostá“ práce pro paní se zbytky bývalé hrdosti nehodila, jako spíše, že se bála trpaslíků, kteří, jak známo, blín stráží. Po půl hodině přiběhla Mandalena zcela bez dechu a mimo sebe domů. Potkala prý v rozvalinách nikoli trpaslíka, ale děvčátko, rovněž malé a bíle zářící, které se jí otázalo, zdali je ve službách paní Zuzany a po kladné odpovědi ji vedlo k jakémusi polozasypanému sklepu, který otevřelo a kde byl vidět obrovský poklad. Když Mandalena, roztřesená strachy, odmítla vstoupit, nabrala dívenka sama malou část, dala ji služce do zástěry a zvala ji, aby v případě naléhavé potřeby zase přišla. Vyprávěnkami o pokladech byla doba těhotná, jejich hledání se pokládalo za nejkratší cestu ke zbohatnutí a vzhledem k povaze epochy bylo tajné zahrabávání peněz i cenností opravdu častější, nežli dnes. Paní Zuzana se nechala Mandalenou na dotyčné místo dovést, ale našly jen rumišťe – doma však bylo devadesát osm zlatých uherské ražby. Za jiných okolností by byla Zuzana jistě konzultovala faráře, zda na penězích náhodou nelpí síra pekelná, ale dluhy koukaly ze všech koutů a podařilo se je tím zamáznout, ba trochu i zbylo. Manda se už přes všechno ponoukání a hrozby své velitelky nikdy znova neodvážila do rozvalin sama vydat a exkurse paní Zuzany byly všechny nadarmo.

IV.

Bohoušek sice poněkud povyrostl a začínal pomalu mluvit, ale dětské nemoci s ním zametaly jedna za druhou, občas zůstával bez sebe a jednou začal i povážlivě modrat – pouze rychlý zásah služky Johanky, která s ním udělala několik přemetů a pleskala ho po zadečku, mu zřejmě zachránil život. Část života trávil dítě v horečkách, rozmanité křeče jím smýkaly – v „dobrých“ periodách veselý a živý, měnil se snadno v hromádku

neštěstí, rudě žhnoucí, zvracející, plačící, pokrytou osypkami či nějakým ekzémem. Tak se dožil téměř čtvrtého roku, když paní Zuzana přišla na spásný nápad – znala malou životnost balbínovského rodu, spojenou sice se značnou inteligencí, ale co ta je na krchově platná... Věděla, že o něj přijde tak jako tak a rozjařil ji nápad, zaslíbit chlapečka Panně Marii a v dospělosti její službě, kněžství. „Sloužit královně není nikdy hanba, a sloužit Královně Nebes už tuplem ne... víš, já ti za pár let umřu, ale tvoje Matka Nebeská ti zůstane už navždy, místo mě...“, říkávala mu pak často po úspěšném magickém zásahu. Napsala o tom s vypětím všech sil Janu Sixtovi z Lerchenfelsu (původně se jmenoval vlastně Šoltýs a pocházel ze Starého Města pražského), který jí záhy odpověděl, že je teď k tomu doba mimořádně vhodná – o nadcházejícím svátku Nanebevzetí Panny Marie bude sloužit slavnou mší ve Staré Boleslavi.

Dva dny dopředu si půjčila od svého zámožného bratra čeledína a vozík a vyjeli – byla to Balbínova první cesta, ale v jeho životě se s cestováním doslova roztrhl pytel. Po tehdejších jen málo udržovaných cestách – jen nejhorší místa se trochu zvelebovala štěrkem nebo hatěmi – to šlo z dnešního hlediska pomalu, ať ve voze, nebo na koni, cesty si žádaly i četné noclehy, ať v zájezdních hospodách nebo u soukromých hospodářů (slyšíte ten společný kmen? za peníze bohatší sedláci rádi nabízeli nocleh i jídlo). Tato scéna se bude v knize opakovat do omrzení.

Dítě bylo cestou za krásného srpnového počasí nadšeno, neustále vykukovalo z vozu a všechna přepadlost z něj spadla. Jen mu přilepit křídélka z krepového papíru a vypadalo jako blondatý, zelenooký andílek *putto*. Poprvé přespali v Nymburce, ve Staré Boleslavi, kam se sjeli poutníci ze široka daleka, ovšem ubytování nesehnali. I u zpovědnic byl takový nával, že paní Zuzana neměla šanci. Nezbyvalo než počkat na pana Sixta – bohoslužba v chrámu Nanebevzetí Panny Marie (tehdy ještě neměl obě dnešní věže) byla opravdu slavnostní, varhany hřměly a Sixt z Lerchenfelsu v celé liturgické nádheře exceloval, ukazoval Palladium země české nadšeným davům – kdo by řekl, že drsná rekatolizace v zemi teprve přijde. Nakonec měl i dojmavé kázání. Po skončení a opulentním obědě už prosebníci očekával a rozprávěl s ní mimořádně laskavě. Ještě jednou jí pochválil bohulibý úmysl a vyprávěl také o novém a mocném mariánském poutním místě zvaném Maria-Schein (dnes Bohosudov) pod Krušnými horami, poblíž horního městečka Krupka. Když už vážila takovou dlouhou cestu, nechce pro všechnu jistotu zajet i tam? Zejména tamní zázračnou studánku doporučoval.